

Jens Riis Nielsen

TØRV, TRÆ OG LYSTFISKERI

Samtale juni 2017 med Birgit Farre og Elin Kirkegaard

Jens Riis Nielsen er født i 1933 overfor "Terkels hjørne" i et af de små huse på toppen af Tingbakkens venstre side fra Esrum. Få år efter Jens' fødsel flyttede familien ud til det yderste af "Rishaven" (Rishavevej 26), og her boede Jens med sin familie fra han var 4 år (1937) til han var en stor dreng.

Pensionat for løsarbejdere

Jens' mor var kogekone, og hun var overordentlig god til at lave mad og til at udnytte tilgængelige råvarer. Hun tjente penge ved at drive et pensionat i familiens hus i Rishaven. Til huset hørte en stor have, hvor der blev dyrket mange afgrøder til madlavningen. Desuden holdt familien kaniner; så kød herfra også blev anvendt. Pensionæerne boede primært i de to værelser på husets første sal og derudover sov andre ude på loftet - også på første sal. Pensionæerne var ikke folk på ferie, men typisk løsarbejdere. Især under krigen boede der mange løsarbejdere, som arbejdede i tørvemosen.

Jens Riis Nielsen husker en meget speciel person, som under 2. verdenskrig boede på moderens pensionat. Manden kom fra

København, men han levede "under jorden". Hans adfærd i Esrum var bemærkelsesværdig. Mens han boede på pensionatet, arbejdede han delvist i tørvemosen; men han var ofte væk, og ingen vidste, hvad han foretog sig eller hvor han gemte sig; når han tog bort. Det var åbenlyst, at han blandt andet stjal rundt omkring; han "skaffede" for eksempel sengetøj, sukker, sølvtøj mv., som han videregav. Ved slutningen af krigen blev han likvideret ved skydning af tyskerne. Den mærkværdige mand må have været sabotør/frihedskæmper.

Udvinning af tørv fra tørvemosen til Esrums borgere

Nord for det forholdsvis fugtige område i Rishaven (hvor Jens boede med sin familie) og omkring 100 meter ind i Snævert skov mod højre lå et stort moseområde, hvorfra der kunne graves tørv. Under 2. verdenskrig (1939-1945) blev behovet for at kunne bruge tørv enormt, da brændsel blev en stor mangelvare, fordi mulighederne for at importere kul og koks var stærkt begrænset.

Jens er som nævnt født i 1933, og han var derfor kun 6 år, da krigen startede. På dette tidspunkt begyndte man for alvor i Esrum at skære tørv i tørvemosen. Tørvarbejdet kom til at blive en markant del af Jens' opvækst.

Tørv fra moser består generelt af delvist dødt og nedbrudt plantemateriale, der er aflejret og bundfældet under vand. Brændværdien af tørv afhænger af type plantemateriale i området og kompakthed.

I tørvemosen i Esrum blev produceret skæretørv. Tørven skulle først skæres og graves op. Det var manuelt hårdt arbejde, og det var derfor mændenes arbejde. Jens fortalte om skæringen af tørvene, efter at de øverste jordlag var gravet bort, og han illustrerede princippet i de forskellige typer spader, som blev anvendt i tørvegraven.

Jens Riis Nielsen 84 år fra Rishavevej 8, hvortil han flyttede med sin kone i 1974

Tørveproduktion; herunder Jens' skitse af tørvveredskabernes princip

Når tørvene var skåret fri, blev de anbragt i en speciel hejse- og transportanordning og derpå ført til tørvpladsen. Her blev de udkårne tørv tørret, rejst og til sidst stakket. På tørvpladsen var det børnenes arbejde at lægge tørvene ud og vende dem ugentligt, til de var tørre. Arbejdet med at stable tørvene var kvindernes og de store børns arbejde.

En dag under tørvarbejdet dukkede en munkesten frem i mosen. Det vidner om Esum Klosters munkes tidligere aktiviteter i området tæt ved Munkesø, hvor tørvemosen lå.

Under krigen var efterspørgslen på tørv kolossal stor, da tørvene skulle bruges til husenes eneste varmekilde, nemlig køkkenernes komfurer. Samtidig var fattigdom ikke ualmindeligt, og flere boede i kolde, fugtige huse uden isolering. Jens kunne fortælle om sit kendskab til folk i Esum, der døde af tuberkulose.

Alle måtte hjælpe til i tørvemosen. Arbejdsløse håndværkere, skov- og landbrugsarbejdere og som nævnt kvinder og børn. Selv de lettiske flygtninge, som Dansk Røde Kors i 1946 havde anbragt på Esum Kloster, hjalp til med tørvarbejdet - trods krigsskader og handicap med blandt andet mistede lemmer.

Savværket, træ og lommepege

Esum savværk var fra 1930'erne og flere årtier frem en af byens store og markante virksomheder, hvorfra lyden af den store båndsav konstant kunne høres i bybilledet. Jens var gode venner med Peter Bornø; søn af savværkets direktør. Da de to knægte jo kun gik i skole hver anden dag, havde de god tid. Det betød, at de fik deres næsten daglige gang savværket, hvor de hjalp til og fik erfaring med maskiner og udstyr. Dette gav Jens en spirende interesse for træ, trætyper og trækvalitet.

På savværket blev træstammer skåret op til brædder, planker og bjælker mv. Om søndagen hjalp de to drenge til med at rulle træstammer ind, hvorved de for en hel dags arbejde kunne tjene op til 3 kr.

Jens og Peter tjente også gode lommepege ved at save affaldstræ ud i mindre stykker til kakkelovnsbrænde, der efterfølgende blev bragt ud til kunder i Esum.

Under 2. verdenskrig blev mange danske biler forsynet med en gasgenerator på grund af stor mangel og rationering på de traditionelle brændstoffer benzin og diesel. En gasgenerator virker som en almindelig kakkelovn, som giver bilens motor energi.

På Esum savværk blev affaldstræ også skåret til generatorbrænde, hvilket Jens og Peter hjalp til

Eksempel på lastvogn med påmonteret gasgenerator

med. Generatortræet, der især blev solgt til vognmænd, bestod af tørt bølgebrænde, som blev hugget og flækket til små klodser. Jens og Peters løn for dette arbejde under krigen var 35 øre pr. hektoliter.

Lystfiskeri og bådbyggeri

Jens Riis Nielsens store interesse har, siden han var barn, været lystfiskeri fra egen båd. Mulighederne var store i Esrum og omegn med adgang til Esrum sø, til sivområdet (tidligere kaldet "Sivskoven") nord for Esrum sø og til Esrum Å.

Jens gik i skole i Esrum sammen med Aksel Christianden, der var af håndværkerfamilie og en ferm bådbygger. Jens købte en lille hjemmebygget fiskerbåd af Aksel; men Jens havde også lyst til selv at være bådbygger. Jens begyndte derfor at komme meget hos bådbyggeren i Hornbæk, og her kobledes han sin erfaring med træ fra savværket med oplæring i bådbyggeri. Jens udviklede gennem årene færdigheder i bådbyggeri, og han begyndte at bygge små fiskerbåde sammen med en kammerat; dels til eget brug, dels til andre, herunder blandt andet til vognmandens søn Stig Olsen i Esrum.

Fra Jens Riis Nielsens bådbyggeri i Esrum i 1970'erne

Jens har både som dreng, ung og voksen brugt mange timer på lystfiskeri, og i sin unge alder havde han en båd liggende permanent hos en sommerhusejer nede ved Søbrinken. Fiskefangsten omfattede især gedder, ørreder og ål.

Ål blev i særlig grad Jens' varemærke. Jens kendte såvel forvalteren som godsejeren på Esromgård, hos hvem han fik lov til at fiske langs gårdens arealer ved Esrum sø. Her fandt Jens ud af at fange ål i sivområdet på strækningen fra Sølyst imod Tikøb. Det blev til fangster af mange gode og store ål gennem årene. Udover til eget forbrug blev ålene afsat til naboer, venner og bekendte i Esrum by; ofte som et led i bytning med andre naturalier - trods det forhold, at Møllegården ved Esrum Å alene havde åleretten i Esrum.

Jens Riis Nielsen endte efterhånden med at få tilnavnet "Åle-Jens"; og der er stadig i 2017 borgere i Esrum, der bruger navnet "Åle-Jens". Andre bruger tilnavnet "Brænde-Jens", da han i 1990'erne fra huset på Rishavevej solgte savet og kløvet brænde til borgere i byen.